

Monika BAJIĆ
Biblijski institut
Kušlanova 21
HR – 10000 Zagreb
mbajic@bizg.hr

BIBLIJSKI PSALMI U ISLAMSKOJ PERSPEKTIVI – IZVOR INSPIRACIJE I POVEZANOSTI¹

Sažetak

Ovaj rad istražuje odnos Kurana i biblijskih psalama, s naglaskom na kuranske ajete (retke, stihove) u kojima se spominju al-Zabūr (Zebur) i Dawūd (Davud). Pri proučavanju relevantnih kuranskih ajeta, uzimaju se u obzir povijesna i suvremena istraživanja. Nadalje se provodi sažeta tekstna analiza s posebnim osvrtom na izravan navod iz Psaltira u kuranskoj Suri 21 (Vjerovjesnici). U radu se želi ukazati na paralele između oba sveta teksta te njihove teološke implikacije, prikazati utjecaj biblijskih psalama na objavu Kurana, kao i njihov doprinos u oblikovanju islamske teologije i pobožnosti.

Ključne riječi: Psaltir, psalmi, David, Kuran, Zebur, Davud, islam, ranomekanske sure.

Uvodne opaske

U islamskoj se predaji pojam „zabūr“ (jed.; „zubur“ mn.) odnosi na svetu knjigu Psalama koja je dana proroku i kralju Davidu (*Dawūd*) slijedom biblijskog starozavjetnog kanona. Vjeruje se da je *Zebur* (*Zabūr*) sveti tekst koji je sadržavao božanska otkrivenja i smjernice za ljude

1 Članak je za tisak prilagođeno izlaganje u sklopu znanstvenog projekta pod nazivom „Narativ i metanarativ biblijskog Psaltira i biblijske psalmodije: kako pripovijest u biblijskoj poeziji služi prijenosu sadržaja i poruke“. Izlaganje je održano na znanstvenom skupu „Biblijski Psaltir: između povijesti i pripovijesti“ održanom 2. ožujka 2024. u Centru biblijskih istraživanja Biblijskog instituta u Zagrebu.

svojega vremena. *Zebur*, iako nije središnjica u Kuranu kao *Tevrat*² (*Tora*, zakoni priopćeni Mojsiju) ili *Indžil* (Evangelje),³ ne samo da se spominje u kuranskom tekstu već *Zeburu* i *Davudu* Kuran pridaje iznimnu važnost i vrijednost kao dio šire priznatih ranijih svetih spisa i proroka.

U istraživanju islamske perspektive biblijskih psalama, treba nam sažet pregled kuranskih odlomaka u kojima se spominju *Zebur* (psalmi) i *Davud* (David), pritom uzimajući u obzir postojeća istraživanja o odnosu Kurana i Psaltira. U radu se daje koncizna tekstna analiza istražujući posebno izravne navode iz psalama u Kuranu, prikazane prvenstveno na primjeru Psalma 39 i Psalma 55.⁴ Također, vrši se usporedba i tumačenje s ciljem boljeg uočavanja paralela i teoloških implikacija između kuranskih ajeta i njihovih biblijskih pandana. Naposljetku, sintezom dobivenih rezultata prikazuje se kako su biblijski psalmi poslužili kao jedan od izvora nadahnuća za objavu Kurana pridonoseći oblikovanju islamske teologije i pobožnosti.⁵

- 2 Tora (*tawrāt*) spominje se osamnaest puta u Kuranu te se naziva i drugim imenima kao što su Knjiga (*al-kitāb*), sjećanje (*al-dhikr*) i spas (*al-furqān*), što su sve izrazi koji se također upotrebljavaju i za Kuran. Kuran ponekad kombinira *tawrāt* sa zakonom iz prvih pet knjiga Hebrejske Biblije, također poznatim u židovskoj upotrebi kao Tora (3,93). U drugim se slučajevima *tawrāt* odnosi na širi korpus hebrejske biblijske literature (5,43-6). Ostali pojmovi koji se odnose na dijelove Hebrejske Biblije su *zabūr*, koji se vjerojatno odnosi na psalme (4,163), i *ṣuḥuf*, koji se odnosi na listove ili svitke povezane s Mojsijem i/ili Abrahamom (87,19). „Ploče“ (*alwāḥ*) odnose se na ono što je Bog dao Mojsiju (7,150). Bog je Mojsiju dao knjigu kao vodič (*hudan*) za Izraelce (17,2) i sklopio savez s njima (2,83). Camilia P. ADANG, „Torah“, *Encyclopaedia of the Qurʾān: Si-Z*, Jane Dammen McAuliffe (ur.), 5,299–310 (Leiden-Boston: Brill, 2006.), 299–300.
- 3 Arapski izraz „inžil“ potječe od grčkog „evangelion“, ali precizna jezična evolucija koja je dovela do njegova sadašnjeg arapskog oblika ostaje dvosmislena. Kuranske referencije dosljedno upotrebljavaju termin u jednini, ne priznajući više evanđelja; posljedično, konceptualne razlike između kršćanske i islamske perspektive evanđelja potaknule su muslimanske komentatore da optuže kršćane za iskrivljavanje izvornog evanđelja spomenutog u Kuranu, usporedno s kuranskom tvrdnjom o židovskom iskrivljavanju Tore. Sidney H. GRIFFITH, „Gospel“, *Encyclopaedia of the Qurʾān: E-I*, Jane Dammen McAuliffe (ur.), 2,342–343 (Leiden-Boston: Brill, 2004.), 342.
- 4 Opseg rada ograničen je na povijesnu i suvremenu analizu značenja Psaltira, tj. psalama u Kuranu s naglaskom na sličnostima u stilu, poruci i teologiji. Ostali su aspekti sastava i sadržaja Kurana izvan opsega ovog istraživanja.
- 5 Usp.: Papa FRANJO, *Enzyklika Fratelli tutti. Über die Geschwisterlichkeit und die soziale Freundschaft*, https://www.vatican.va/content/francesco/de/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_enciclica-fratelli-tutti.html (2.7.2024.), br. 205.

1. Kuranski interes za druge svete spise

Kuran priznaje i prihvaća vrijednost i važnost proroka i svetih spisa koji su im bili dani kao izvori smjernica za njihove zajednice. Razlog zašto se Davidov *Zebur*⁶ spominje u Kuranu, jest prvenstveno zbog naglaska na kontinuitetu božanske poruke kroz povijest i na univerzalnosti proročkih učenja. Muslimani vjeruju da je Bog tijekom vremena različitim zajednicama slao proroke koji su prenosili poruke prilagođene njihovu kulturnom i društvenom kontekstu.

„Potvrda kontinuiteta Kurana s judeokršćanskom tradicijom temelji se na svijesti izraženoj u Kuranu o tome da je arapska verzija prethodnih objava. Postoji dovoljno dokaza u samom Kuranu da je Muhamed svoju poruku smatrao arapskom verzijom, proširenjem i tumačenjem svetih spisa Židova i kršćana koji su u to vrijeme kružili Arabijom na jezicima koji su Arapima bili strani.“⁷

Kuran, kao konačna objava islamskog vjerovanja, prihvaća i predislamske svete spise i proroke čime utvrđuje jedinstvo poruke monoteizma kroz povijest. Kuran naučava da je Alah poslao proroke ili poslanike u raznim prilikama. Kuran eksplicitno ne razgraničuje između pojmova „prorok“ i „poslanik“ u pogledu njihova sadržaja. Tradicionalno se izraz „prorok“ obično upotrebljava generički, dok se izraz „poslanik“ posebno odnosi na onoga koji donosi objavu. Izrazom „izaslanici“ obuhvaćene su osobe kao što su Ibrahim (primio „Abrahamove spise“), Musa (primatelj Tore), *Davud* (primatelj *Zebura*/Psalama), Isa (primatelj *Indžila*/Evandjelja) i Muhamed (primatelj Kurana).

Iako *Zebur* zauzima vrlo važno mjesto, njegov sadržaj nije opširno razrađen u Kuranu. Čini se da spominjanje *Dawuda* i *Zebur al-Dawuda* služi samo kao podsjetnik na širu priču o božanskom vodstvu i proročanstvima koji se protežu kroz različite kulture i vremena.

6 Većina se islamskih kuranskih komentatora uglavnom slaže da je ovdje riječ o Psaltiru u hebrejskoj Bibliji. Neki odlomci u Kuranu, koji podsjećaju na psalme, ukazuju na mogućnost predislamske prisutnosti Psaltira u Arabiji, s obzirom na to da je identificiran drevni arapski prijevod Psalma 28, 20-31; 51-61 s grčkog iz 2. stoljeća. J. HOROVITZ – F. FIRESTONE, „Zabur“, *The Encyclopaedia of Islam: V - Z*, 11,372-373 (Leiden: Brill, 2002.), 372.

7 Martin ACCAD – Jonathan ANDREWS (ur.), *The Religious Other*, 291. Ako nije drukčije naznačeno, svi doslovni navodi iz literature na stranim jezicima prijevod su autora članka.

Sura *An-Nisa'* – Žene (4,163):

„Mi objavljujemo tebi kao što smo objavljivali Nuhu i vjerovjesnicima poslije njega, a objavljivali smo i Ibrahimu, i Ismailu, i Ishaku, i Jakubu i unucima, i Isau, i Ejjubu, i Junusu, i Harunu, i Sulejmanu, a Davudu smo dali Zebur.“

Naglašavajući važnost prenesenog znanja, Seyyed H. Nasr⁸ ističe da Kuran često opisuje znanje proroka kao *dhikr* – „sjećanje/podsjetnik“.⁹ Sura *An-Nahl* – Pčele (16,43-44) kaže: „Mi smo i prije tebe samo ljude kao poslanike slali i objavljivali im – pitajte sljedbenike Knjige ako ne znate – jasne dokaze i Knjige. A tebi objavljujemo Kuran da bi objasnio ljudima ono što im se objavljuje, i da bi oni razmislili.“¹⁰ Kuranski komentatori kao što su Al-Tabrisi i al-Zamakhshari smatraju da ova posljednja fraza („i da bi oni razmislili“) „ukazuje na to da Bog želi da sva ljudska bića razmišljaju i pažljivo razmatraju svete spise i proročke poruke koje su im poslone, kako bi mogli upoznati istinu.“¹¹ Sura 21,105 potvrđuje takvu tradiciju pozivajući muslimane na istraživanje i razumijevanje psalama kao ključnog „podsjetnika“ na Božju prisutnost i upute.¹² Pozivanjem na *Tevrat* (Toru), *Indžil* (Evandjelja) i *Zebur* (Psalme), Kuran naglašava kontinuitet vjerskog znanja i poziva vjernike na cjelovito razumijevanje poruka sadržanih u različitim svetim spisima, uključujući i Psaltir.¹³

8 Usp.: Seyyed Hossein NASR – Caner K. DAGLI – Maria Massi DAKAKE – Joseph E. B. LUMBARD – Mohammed RUSTOM, *The Study Quran: A New Translation and Commentary* (New York, NY: HarperOne, An Imprint of HarperCollins Publishers, 2015.); isto: Boris HAVEL, *Arapsko-izraelski sukob: Religija, politika i povijest Svete zemlje* (Zagreb, Naklada Ljevak, 2013.), bilješka 1, 111–112.

9 Mustafa MLIVO prevodi izraz „al-Dhikr/dhikr“ iz Kurana s „Opomena“: „Knjiga se spušta tebi – zato neka u grudima tvojim ne bude tjeskobe zbog nje – da opominješ njome, a opomena je vjernicima.“ (7,12); „A prije tebe smo slali samo ljude kojima smo objavljivali, ta pitajte sljedbenike Opomene, ako ne znate.“ (21,7). *The Quran: Online Translation and Commentary*, <https://al-quran.info/#7>; <https://al-quran.info/#21> (8.7.2024.).

10 „A slali smo prije tebe samo ljude kojima smo objavljivali – ta pitajte sljedbenike Opomene, ako ne znate – s jasnim dokazima i zeburima, i objavljujemo tebi Opomenu, da objasniš ljudima ono šta im se objavljuje, i da bi oni razmišljali.“ Prijevod M. MLIVO, „CHAPTER 16, THE BEE – AL-NAHL (النحل)“, *The Quran: Online Translation and Commentary*, <https://al-quran.info/#16> (8.7.2024.).

11 S. H. NASR – C. K. DAGLI – M. M. DAKAKE – J. E. B. LUMBARD – Mohammed RUSTOM, *The Study Quran: A New Translation and Commentary* (New York, NY: HarperOne, An Imprint of HarperCollins Publishers, 2015.), pogl. 16 „The Bee“, odjeljak C 43, D 44.

12 Usp.: M. ACCAD – J. ANDREWS (ur.), *The Religious Other: A Biblical Understanding of Islam, the Qur'an and Muhammad*, Institute of Middle East Studies Series (Carlisle: Langham Global Library, 2020.), 291–292.

13 Usp.: M. ACCAD – J. ANDREWS (ur.), *The Religious Other*, 259.

Pojava *Zebura* u islamskom tekstu može izgledati pomalo iznenađujuće, s obzirom na to da se na prvi pogled ne uklapa u očekivane paralele s drugim religijskim spisima. Za razumijevanje uloge *Zebura* unutar islamske tradicije, mogla bi se sagledati njegova važnost i kroz prizmu lika i djela kralja Davida u povijesti Izraela.

1.1. David u Kuranu i Hadisima¹⁴

Hasson ispravno zaključuje da David, „iako on nije jedan od poslanika zakona (*uli al-‘azm*), daleko je od marginalne osobe“.¹⁵ Kuran doista spominje Davida šesnaest puta, oslikavajući ga i kao biblijsku osobu i kao muslimanskog proroka. To što se Davidu pripisuju zasluge za primanje knjige Psalama (*al-zabur*) od Boga (4,163; 17,55), ključno je utjecalo na to što je postao prorok u islamskoj tradiciji. David se također naziva Božjim kalifom (*khalifa*) na zemlji (38, 26), što ukazuje na njegovu ulogu Božjeg zamjenika.¹⁶ Kuran ne pruža puno drugih informacija o *Davudu*, zato kuranski komentari (*tafsir*) i legendarne Priče o prorocima, koje su skupili islamski učenjaci poput al-Tabarija i al-Thalabija, nude detaljnije prikaze Davida. Pripovijesti su proizašle iz ranijih rabskih tradicija među bliskoistočnim židovskim zajednicama. Arapske verzije priča o Šaulu, Golijatu i Bat-Šebi naglašavale su kako je David primio Psalme i

-
- 14 *Hadis* (*ḥadīth*) u prijevodu znači „govor, izvješće, narativ“, ali se često samo prevodi s „predaja“. *Hadisi* su opsežna izvješća očevidaca i bliskih prijatelja (*ashabi*) o javnom i privatnom djelovanju Muhameda. Materijali su bili skupljeni u šest važnih zbirki tijekom 9. i 10. stoljeća. Usp.: Juan Eduardo CAMPO – J. Gordon MELTON, „Hadith (Arabic: Speech, Report, Narrative)“, *Encyclopedia of Islam*, Encyclopedia of World Religions (New York, NY: Facts On File, 2009.), 278–279.
- 15 Isaac HASSON, „David“, *Encyclopaedia of the Qur’ān: A-D*, Jane Dammen McAuliffe (ur.), 1, 496–497 (Leiden-Boston-Koln: Brill, 2001.) <https://archive.org/details/encyclopaedia-of-the-quran-6-volumes-jane-dammen-mc-auliffe/page/n2805/mode/2up?view=theater> (27.4.2024.), 497.
- 16 Juan Eduardo CAMPO – J. Gordon MELTON, „David (Arabic: Dawud, Daud) Biblical King of Israel and Judah Who Is Revered by Muslims as a Prophet of God“, *Encyclopedia of Islam*, Encyclopedia of World Religions (New York, NY: Facts On File, 2009.), 184–185.

njihovu melodijsku recitaciju. David je u njima prikazan kao pokajnik i bogobojazan čovjek, a sufije su ga se kasnije sjećale po njegovu asketizmu.¹⁷

U Kuranu se David spominje kao Božji izabrani vođa i prorok koji je dobio posebno nadahnuće. Značajna komponenta u razumijevanju uloge Zebura u islamskom kontekstu mogla bi biti upravo u Davidovoj povezanosti s božanskim obećanjem, koje se odnosi na proročanstvo o potomku koji će biti i kralj, i prorok („Sin Davidov“) te će donijeti spase-nje svim narodima. U Bibliji je premisa o Davidovu kraljevstvu nadživjela Izraelsko Kraljevstvo. Božje obećanje osiguralo je da će Davidovi nasljed-nici zauvijek držati prijestolje: „Tvoja obitelj i tvoje kraljevstvo održat će se zauvijek. Tvoje će prijestolje stajati čvrsto za sva vremena“ (2 Sam 7,16; SHP). Sâm David potvrdio je savez hvalospjevom o Božjoj vjernosti (2 Sam 23,5). No, proročanstvo nije bilo ograničeno samo na Izrael nego se odnosilo na sve narode (2 Sam 22,44-51). Stoga izraz „pomazanik“ (*mas-hiah*) iz Psalma 18,49-50 ima duboko značenje u judaizmu,¹⁸ kršćanstvu i islamu. Židovska nada u obnovljenu Davidovu lozu, koja je prorečena u Izaiji („Iz Jišajevog panja niknut će mladica“ – 11,1; SHP), opstala je kroz vrijeme.

U islamskoj se interpretaciji to obećanje može povezati s očekiva-njem dolaska Posljednjeg proroka kojeg islam prepoznaje u liku Muha-

17 J. E. CAMPO – J. G. MELTON, „David (Arabic: Dawud, Daud)“, 185. Godinu je dana Muhamed provodio cijele noći u molitvi te su njemu i njegovim učenicima natekle noge i narušilo im se zdravlje. „Poslanik se klanjao dok mu noge nisu natekle. Oni mu stoga rekoše: Zašto se toliko mučiš, iako ti je Bog već oprostio prijašnje grijehе kao i one kasnije? On odgovori: Kako neću biti zahvalan sluga [poput Davida]?“. Aloys SPRENGER, *Das Leben und Die Lehre des Mohammad*, sv. 1/3 (Berlin: Nicolai'sche Ver-lagsbuchhandlung, 1861.), 321. Za potrebe ovog istraživanja korištena je online ver-zija spomenutog djela u obliku PDF-a dostupna na poveznici: <https://archive.org/details/daslebenunddiel05spregoog/page/578/mode/2up?q=David>. (23.5.2024.); isto vidi: „(249) Hadith Number 2.“, *Shamaa-il Tirmidhi*, „Classic Book of Hadeeth“ Imaam Abi 'Eesaa Muhammad bin 'Eesah bin Sorah At-Tirmidhi R.A.(209-279A.H.), Komentar Shaykhul-Hadith Maulana Muhammad Zakariyya Muhajir Madni (R.A.), <http://www.inter-islam.org/hadeeth/st39.html> (23.5.2024.).

18 Prema J. A. Sandersu postoji razlika u židovskom shvaćanju mesijanstva prije i posli-je Bar Kohbina ustanka. Prije ustanka rabin Akiva vjerovao je da je Bar Kohba Mesija koji će osloboditi Židove od Rimljana naglašavajući Božju intervenciju u povijesti s političkim i vojnim ciljevima. Nakon neuspjehа ustanka židovsko rabinsko mišljenje postaje opreznije i pomiče fokus mesijanstva prema eshatološkom konceptu, gdje Mesija dolazi na kraju povijesti kako bi uspostavio Božje kraljevstvo. Židovi nisu više aktivno očekivali Mesiju, osim u iznimno teškim vremenima, a mesijanska figura po-staje apokaliptična obećavajući obnovu izraelskog kraljevstva i uspostavu obrednog bogoštovlja, uz eshatološke događaje poput konačnog suda. Boris HAVEL, *Arapsko-izraelski sukob*, 260–262.

meda. Primjer takve tvrdnje da je Muhamed očekivani poslanik (mesija), prema Havelu, nalazi se u Kuranu:¹⁹

„O sljedbenici Knjige, došao vam je poslanik Naš - nakon što je neko vrijeme prekinuto slanje poslanika - da vam objasni, da ne biste rekli: 'Nije nam dolazio ni onaj koji donosi radosne vijesti, ni onaj koji opominje!' Pa, došao vam je, eto, onaj koji donosi radosne vijesti i koji opominje“ (5,19).

Nadalje, uočavaju se konkretne sličnosti između Davida i Muhameda koje se očituju u njihovim ulogama kao „kralja - proroka“. U biblijskoj se naraciji David ističe kao izniman vojni vođa, politički strateg, duhovni entuzijast, nositelj božanskog nadahnuća i zagovornik pravde kako ekonomske, tako i druge. Nakon Davida Židovi su s nestrpljenjem očekivali dolazak „Sina Davidova“ (*mashiah*; „pomazanik“), predvodnika koji bi naslijedio te izvanredne kvalitete.²⁰ Sedam kuranskih referencija o Davidu povezano je s primanjem božanskih otkrivenja:²¹

Sura *An-Nisa'* – Žene (4,163):

„Mi objavljujemo tebi kao što smo objavljivali Nuhu i vjerovjesnicima poslije njega, a objavljivali smo i Ibrahimu, i Ismailu, i Ishaku, i Jakubu i unucima, i Isau, i Ejjubu, i Junusu, i Harunu, i Sulejmanu, a Davudu smo dali Zebur.“

Sura *Sad* – Sad (38, 29):

„Knjiga koju ti objavljujemo blagoslovljena je, da bi oni o riječima njezinim razmislili i da bi oni koji su razumom obdareni pouku primili.“

Zanimljivo je napomenuti da postoje mnogi arapski rukopisi pod nazivom „Davidovi psalmi“ (*Zebur al-Dawud*) te zapravo ne sadržavaju biblijske psalme, već muslimanske kompozicije koje predstavljaju Božje poruke upućene Davidu. Vishanoff je, istražujući pet rukopisa, pokazao da se svi takvi tekstovi koji su do sada proučavani mogu pratiti unatrag do dviju ranijih zbirki izvora. Te zbirke su kasnije modificirali i proširili tri srednjovjekovna autora i brojni urednici, stvaranjem četiri različita teksta u sedam različitih recenzija. Ti tekstovi obuhvaćaju različite književne žanrove, uključujući prepisane dijelove iz Biblije, međureligijsku polemiku, propovijedi, mudrosnu literaturu, božanske izreke, zakon, priče o prorocima i „dijaloge s Bogom“ (*mundjdt*). „Ne treba ih smatrati polemičkim

19 B. HAVEL, *Arapsko-izraelski sukob*, bilješka 52, 304–305.

20 F. E. PETERS, *The Monotheist – Jews, Christians, and Muslims in Conflict and Competition*, 44.

21 Vidi isto: sure 2,50-51; 5,78; 21,78-79; 27,15; 34,10; 38,26.

prepisivanjem Biblije, već ponovno napisanim Kuranom,“ objašnjava Vishanoff te nastavlja „u kojem *svaki autor koristi ideju Davida i njegovih psalama kako bi vlastitoj poruci dao autoritet objave*“ (naglasak dodan).²²

Uzimajući u obzir sve gore navedeno, neki bi mogli konstatirati kako bi Muhamed (iz Meke i Medine)²³ mogao biti dobar kandidat za „Sina Davidovog“ jer je imao kombinaciju Davidovih izvrsnih sposobnosti (životnih, političkih i vojnih) i velik duhovni zanos.²⁴ Kao Prorok prikazan je kao predan stalnoj molitvi i postu te primao mnoštvo Božjih otkrivenja. Kao plemenski vođa zauzimao se za ekonomsku i društvenu pravdu te je pokazivao nepredvidivo, ali snažno vodstvo, slično kao i David.²⁵

2. Psaltir i Kuran

Počeci naviještanja Kurana nisu poznati, no okružje je zasigurno bila kasnoantička judeokršćanska sredina. Ne bi valjalo olako odbaciti mogućnost da je upravo starozavjetna psalmodijska pobožnost bila osnova za razvoj kuranske teologije, kako to konstatira Neuwirth. Jedna od najranijih sura, Sura 73 (*Al-Muzzammil* – „Umotani“), zapravo potvrđuje *Sitz im Leben* ranih mekanskih sura korištenjem scenarija „noćnog bogoslužja“ (sura započinje držanjem bdjenja, primjerice kao u Psalmu 119, 53,55,62).²⁶

Sura *El-Muzzemmil* – Umotani (73,1-7):

„O ti, umotani! – probdij noć, osim maloga dijela; polovinu njezinu ili malo manje od nje; ili malo više od nje, i izgovaraj Kuran pažljivo, Mi ćemo ti, doista, teške riječi slati – ta ustajanje noću, zaista, jače djeluje i izgovara se jasnije, a ti danju, doista, imaš mnogo posla.“

22 Vidi: David R. VISHANOFF, „An imagined book gets a new text: Psalms of the Muslim David“, *Islam and Christian-Muslim Relations* 22 (2011.), <https://doi.org/10.1080/09596410.2011.543597> (20.3.2024.), 85–99.

23 Usp.: M. ACCAD – J. ANDREWS (ur.), *The Religious Other*, 296.

24 Nep priznavanje Muhameda kao poslanika od strane Židova u ranoislamskom razdoblju proizlazilo je iz njihovih mesijanskih očekivanja u 7. stoljeću. Židovi su tada iščekivali Mesiju koji bi ih vratio u *Erec Izrael* i obnovio Hram. Neki su čak smatrali kalifa Omera mogućim Mesijom. Muhamed je bio svjestan tih očekivanja, „pa ga je njihovo odbacivanje mogućnosti da bi on mogao biti Mesija duboko povrijedilo“. B. HAVEL, *Arapsko-izraelski sukob*, bilješka 64, 307.

25 Usp.: I. HASSON, „David“, *Encyclopaedia of the Qur'ān: A-D*, 496–497.

26 Angelika NEUWIRTH, *Der Koran, Frühmekkanische Suren: poetische Prophetie - Handkommentar mit Übersetzung von Angelika Neuwirth*, izd. 1., sv. 1: *Frühmekkanische Suren: Poetische Prophetie* (Berlin: Verlag der Weltreligionen, 2011.), 210.

Naime, rani Kuran i biblijski psalmi dokumentiraju praksu noćnih bdjenja posvećenih molitvi i recitiranju koja su autorima bile izvori nadahnuća i duhovna hrana.

„Noću se spominjem, Jahve, imena tvojega i tvoj čuvam Zakon. U ponoći ustajem da te slavim zbog pravednih tvojih odluka.“ (Ps 119, 55,62; KS)

Međutim, njihovi se kasniji vjerski izrazi razlikuju: psalmist se upušta u osobno osmišljene dijaloge s božanskim, dok prenositelj Kurana svojoj publici prenosi misionarsku poruku.²⁷

Primjetnih sličnosti između Kurana i biblijskog Psaltira ima i u njihovu sadržaju. Oba teksta dijele duboke temelje u vjerskim i moralnim principima te tako stvaraju paralele koje potiču na razmišljanje i istraživanje. Obje su knjige zbirke zasebnih tekstova nastalih u različitim vremenima i na različitim mjestima, čime se naglašava raznovrsnost i univerzalnost poruka koje prenose. Schippers ističe:

„Usporedba dviju svetih knjiga – hebrejskih psalama i arapskog Kurana – čini nas svjesnima složene kompozicije ovih svetih spisa: kombiniraju se pojedinačni žanrovi poput himni, mudrih izreka, proročanstava i poezije, a svaki žanr ima svoj stil, vokabular i formalni jezik.“²⁸

Komparacijom žanra i stila uočava se da psalmi kao pjesničke kompozicije dijele sličnosti u dužini, strukturi i pjesništvu s raznim kurerskim surama.²⁹ Prema nedavno predloženoj hipotezi pojam *sūra* mogao bi se izvesti iz „sirijskog izraza za ‘recitiranje psalama’“ te bi se „dobro uklopio u intertekstnu prisutnost psalama u ranim surama: prema toj hipotezi *sūra* bi bila povezana sa sirijskim *shūrāyā* (početak), koji se u liturgijskoj praksi koristi kao uvodna recitacija psalamskih stihova prije čitanja temeljnih biblijskih tekstova“.³⁰

27 Angelika NEUWIRTH, „Qur’anic Reading of the Psalms“, *The Qur’ān in Context: Historical and Literary Investigations into the Qur’ānic Milieu*, Texts and Studies on the Qur’ān, Angelika NEUWIRTH – Nicolai SINAI – Michael MARX (ur.), 733–778, sv. 6. (Leiden, Boston: Brill, 2010.), 739.

28 Arie SCHIPPERS, „Psalms“, *Encyclopaedia of the Qur’ān: P-Sh*, Jane Dammen McAuliffe (ur.), 4, 314–317 (Leiden, Boston: Brill, 2004.), 314–315.

29 Vidi: A. NEUWIRTH, *Studien zur Komposition der Mekkanischen Suren: Die literarische Form des Koran – ein Zeugnis seiner Historizität?*, Lawrence I. Conrad (ur.), 2. izd., sv. 10, *Studien zur Geschichte und Kultur des islamischen Orients* (Berlin: Walter de Gruyter, 2007.); A. SCHIPPERS, „Psalms“, 315–317.

30 A. NEUWIRTH, „Qur’anic Reading of the Psalms“, 736.

2.1. Etimologija

Arapska riječ „zabūr“ i hebrejska riječ „mizmor“ imaju značajne sličnosti u svojem korijenu i značenju, što ukazuje na njihovu etimološku povezanost. Oba se pojma upotrebljavaju kako bi označila „psalam“ ili „pjesmu/melodiju hvale“ u vjerskom kontekstu.³¹

Riječ „zabūr“ na arapskom jeziku upotrebljava se u Kuranu kako bi se referiralo na Knjigu psalama ili Psaltir, koji je dio Hebrejske i kršćanske Biblije. Izraz potječe od korijenskog pojma „zabara“, što znači „pisati“ ili „zabilježiti“. Dakle, „zabūr“ označava napisane stihove ili pjesme. Zapravo pojam dolazi iz razdoblja predislamskog pjesništva i odnosi se na pisane tekstove, no u Kuranu se odnosi na pisani tekst, povezan s *Davudom* (tj. Davidom), koji sadržava upute, molitve i hvalospjeve.³²

U hebrejskom je jeziku Psaltir poznat kao „Tehilim“, što znači „pohvale“ ili „hvalospjevi“. ³³ Hebrejski glagol *zamar* generalno znači „pjevati“, tako su pjevni i uglazbljeni psalmi podnaslovljeni kao psalam *zmr* ili *mizmor*, dok ostali obredni psalmi (ne pjevani, bez muzičke pratnje) nemaju takve oznake.³⁴

Iako su jezici različiti, ove dvije riječi dijele sličnu funkciju i značenje. To ukazuje na međusobnu povezanost kroz kulturne i vjerske kontakte između arapskih i hebrejskih zajednica.

2.2. Druge podudarnosti

Biblijski psalmi imaju značajnu ulogu u židovskoj liturgiji te u rimokatoličkoj i pravoslavnoj, a nakon reformacije i u protestantskoj tradiciji. Sure se često pjevaju uz melodijsku recitaciju, slično kao i psalmi u molitvi u judaizmu i kršćanstvu.³⁵

„Kuran, sišao sa svog nebeskog Izvora da se čuje, pamti i neprekidno ponavlja. U svom slušnom obliku, to je izvor prve

31 Brown–Driver–Briggs *Hebrew and English Lexicon* (BDB), 274.

32 J. HOROVITZ – F. FIRESTONE, „Zabur“, 372.

33 BDB, 240.

34 BDB, „4210. mizmor“, <https://biblehub.com/hebrew/4210.htm>; BDB, „2167. zamar“, <https://biblehub.com/hebrew/2167.htm> (15.4.2024.).

35 N. SINAI, „The Qur’an as Process“, *The Qur’ān in Context: Historical and Literary Investigations into the Qur’ānic Milieu*, A. Neuwirth (ur.), sv. 6, 407–439 (Leiden, Boston: Brill, 2010.), 409, 421–422; za više vidi: Adalbert REBIĆ, „Psalmi kao molitva“, *Bogoslovska smotra* 61, 3–4 (1991.), 390–392, <https://hrcak.srce.hr/36091> i S. C. REIF, *Judaism and Hebrew Prayer: New Perspectives on Jewish Liturgical History* (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1998.).

umjetnosti islama, psalmodije, koja u vremenu manifestira zvukove i modulacije stihova Plemenite knjige... Prakticirana u svim prilikama, pojedinačno ili kolektivno, psalmodija je za svakog vjernika sredstvo *par excellence* prisjećanja na Boga i meditiranja o Njegovim znakovima i blagoslovima, slijedeći Njegovu naredbu u 3, 190–191.³⁶

Posljedično, u islamskoj tradiciji, namaz (*salat*) uključuje „recitiranje“ (ili „čitanje“) odabranih kuranskih sura tijekom molitve, a najčešće je recitirana Sura 1 – „El-Fatiha“ (Uvodnica).³⁷ Tijekom molitve Kuran služi kao temeljni tekst u islamskoj liturgiji. Pojam „Kuran“ na arapskom zapravo znači „recitiranje“ i tako naglašava njegovu usmenu tradiciju. Stoga su islamski vjernici dužni tijekom molitve recitirati na arapskom dijelove Kurana.³⁸

Isto tako, kao što je slučaj s brojnim kuranskim surama, vezano uz biblijske psalme pretpostavlja se da su njegovi čitatelji (i molitelji) već upoznati s Božjim putovima i objavljenim zakonima. Povezano s oba sve-ta teksta, također se pretpostavlja da su čitatelji već upoznati s ključnim likovima poput Adama, Noe, Abrahama, Mojsija, Davida i Muhameda.³⁹ Umjesto da iznova poučavaju o tim likovima i njihovim djelima, kuran-ski tekstovi se pozivaju na prethodno znanje te tako potiču na razumije-vanje konteksta i povezanosti između različitih vjerskih tradicija.⁴⁰

36 Jean-Louis MICHON, „The Quran and Islamic Art“, *The Study Quran: A New Translation and Commentary*, Seyyed Hossein NASR (ur.), (New York, NY: HarperOne, an imprint of Collins Publishers, 2015.), odjeljak ESSEYS.

37 „Fatiha je prva sura u Kuranu. Ona nas uvodi u Kuran i njome se započinje učenje kuranskih odlomaka u namazu. Ona je i *Ummul-kitab* (Majka Knjige) i sedam ponavljajućih ajeta (*Es-Seb'ul-mesani*). Ona je najveća i najuzvišenija sura.“ Muhamed MEHANović, prev. *Plemeniti Kur'an Prijevod (značenja) na bosanski jezik, utemeljen na Ibn Kesirovom tumačenju, i kratki komentar* (Lies Stiftung, 2013.), 12. Korišten je online tekst u PDF formatu dostupan na: <https://www.docdroid.net/yZdYPpe/prevod-kurana-muhamed-mehanovic-pdf> (19.3.2024.).

38 Jacob NEUSNER – Tamara SONN – Jonathan E. BROCKOPP, *Judaism and Islam in Practice: A Sourcebook* (London: Routledge, 2000.), 2.

39 M. ACCAD – J. ANDREWS (ur.), *The Religious Other*, 263–264; usp.: Boris HAVEL, *Arapsko-izraelski sukob*, 77–78.

40 Usp.: Karl-Heinz OHLIG, „Syrian and Arabian Christianity and the Qur'an“, *The Hidden Origin of the Islam: New Research into its Early History*, Karl-Heinz OHLIG i Gerd PUIN (ur.), 361–401 (New York: Prometheus Books, 2009.), 368.

3. Povijest analiza Kurana i Biblije

Prva uočavanja paralela između Biblije i Kurana povezana su s najranijim prijevodom Kurana na latinski jezik, a taj je prijevod (*Lex Mahumet pseudoprophete*) djelo Roberta od Kettona⁴¹ iz 1143. godine.⁴²

Daljnijim istraživanjima poveznica između Biblije i Kurana pridonio je njemački orijentalist Heinrich Speyer, autor knjige *Die Biblischen Erzählungen im Qoran* („Biblijske pripovijesti u Kuranu“). Uočio je preko tisuću izravnih i neizravnih veza, a najviše je poveznica našao s knjigom Postanka, pa sa Psaltinom.⁴³ U sažetku knjige piše: „Osobito je vrijedan pažnje stil mnogih stihova iz Kurana koji pokušavaju oponašati psalme ili, vjerojatnije, kršćanske homilije.“⁴⁴ U knjizi se često nailazi na komentare kao što su:

„Ove rečenice odražavaju psalme, liturgijske odlomke i kršćanske propovijedi...; U odlomcima koji podsjećaju na psalme...; Sura 21,105 sadržava jedini izravan citat iz Starog zavjeta: ‘I zaista smo napisali u psalmima... Moje će pravedne slugе baštiniti zemlju.’ To je referenca na Psalam 37,29 ...; Koji podsjećaju na psalme...; Sura 13 nas često podsjeća na stihove psalama... U Suri 55, Alahova moć i kreativnost opisani su na način sličan psalmu, možda sličan Psalmu 136.“⁴⁵

41 Početkom 12. stoljeća u Zapadnoj je Europi nedostatak stručnih prevoditelja za islamsku teologiju bila posljedica rane kontroverzne literature o toj temi, koju su mnogi smatrali heretičkom. To je dovelo do odluke Petara Venerabilisa da angažira prevoditelje Roberta od Kettona i Hermanna od Koruške s namjerom da se usredotoče na prevođenje vjerskih tekstova umjesto na znanstvene radove. “The Latin Translation of Peter the Venerable and Robert of Ketton (1143), as Edited by Bibliander (1543-1550): Robert of Ketton’s Version”, *Qur’ān 12-21*, <https://quran12-21.org/en/contexts/bibliander>, (30.4.2024.), odjeljak 5.

42 Više o prvim prijevodima Kurana na europske jezike vidi: Samuel M. ZWEMER, „Translations of the Koran“, *The Moslem World* (1915.), 244–261, https://www.muhammadanism.org/Quran/translations_koran.pdf (8.4.2024.); isto usp.: “The Latin Translation of Peter the Venerable and Robert of Ketton (1143)”, <https://quran12-21.org/en/contexts/bibliander> (30.4.2024.), odjeljak 5.

43 Usp.: Mark HILLMER, „The Book of Genesis in the Qur’an“, *Word & World* 14, 2 (1994.), 195–203.

44 Heinrich SPEYER, *Die Biblischen Erzählungen im Qoran* (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt, 1961.), 463–464.

45 H. SPEYER, *Die Biblischen Erzählungen im Qoran*, 439–441, 447–450.

Neuwirth potvrđuje njegovo mišljenje glede Sure 55 i Psalma 136 te smatra da, uz sličan refren u oba teksta, navodi o „stvaranju“ u prva dva dijela sure također upućuju na usporedbu, a posebno ističe sljedeće podudarnosti:⁴⁶

Sura 55	Psalam 136 ⁴⁷ (bez refrena, KS)
5-6: „Sunce i Mjesec utvrđenim putanjama plove, i trava i drveće se pokoravaju“	7-9: „On načini svjetlila velika... Sunce da vlada danom... Mjesec i zvijezde da vladaju noću“
7: „a nebo je digao“	5: „Mudro sazda on nebesa“
10: „A Zemlju je za stvorenja razastro“	6: „On utvrdi zemlju nad vodama“

3.1. Kuranski citat iz Psaltira

Zanimljivo je da je kuransko zanimanje za druge svete spise slabo istraživano; iznimka je u tom smislu Al-Biqā'ī, muslimanski hebraist iz petnaestog stoljeća.⁴⁸ Naime, on se prvi odlučio koristiti Biblijom kao ključnim izvorom za tumačenje, tj. potvrđivanje Kurana.⁴⁹ Al-Biqā'ī u svojem komentaru ističe kako su židovski i kršćanski spisi bogatiji izvor priča o prorocima u odnosu na *hadisi*. Zapanjujuće je da je u svojim komentarima najviše citirao

46 Nicolai SINAI, „Sure 55 – ar-Rahmān – »Der Barmherzige«“, A. NEUWIRTH – N. K. SCHMID (ur.), *Corpus Coranicum* (Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaftenarbeit), <https://corpuscoranicum.de/de/verse-navigator/sura/55/verse/1/commentary> (23.4.2024.), odjeljak „Anmerkungen, Verse 5–10“.

47 „5Njemu što mudrošću nebesa sazda...6Njemu što zemlju postavi iznad mora...7Njemu što velika svjetla načini...8Sunce što danju vlada...9Mjesec i zvijezde da noćima kraljuju...“ Zebur – Psalmi, bosanski prijevod Edi Bokum (Tuzla: Krstjanska zajednica u Bosni i Hercegovini, 2013.).

48 Walid A. SALEH, „A Fifteenth-Century Muslim Hebraist: Al-Biqā'ī and His Defense of Using the Bible to Interpret the Qur'an“, *Speculum* 83 (2008.), 628–629. U islamu, kuranski komentar poznat kao *tefsir*, glavno je područje klasične islamske znanosti, predstavljajući jedan od najvećih žanrova islamske književnosti nakon biografije (*sira*). Izraz „*tafsir*“ potječe iz arapskog, što znači „otkrivanje nečeg skrivenog“, vjerojatno prilagođeno iz ranijih židovskih i kršćanskih komentatorskih tradicija koristeći aramejske ili sirijske izraze poput „*peshar*“ ili „*pashshar*“. J. E. CAMPO – J. G. MELTON, „David (Arabic: Dawud, Daud)“, 652–656.

49 W. A. SALEH, „A Fifteenth-Century Muslim Hebraist“, 628–654.

upravo iz Psaltira, što je izniman pristup neviđen nakon njega u islamskoj tradiciji.⁵⁰ Za njega piše Saleh:

„Ima slabu točku za psalme i izvanredno pronicljivo se služi knjigom tako da se muslimanskom čitatelju prenese tuga i nevolje Židova tijekom razaranja Prvog hrama. On, ne samo da je branio svetost Hebrejske Biblije već ju je, u čemu i je problem, opsežno upotrijebio kako bi objasnio biblijski materijal u Kuranu.”⁵¹

No to nije začuđujuće jer Kuran sadržava dojmljiv citat koji govori o Božjoj objavi u *Zeburu*. Doista, Sura 21,105 naučava da je *Zebur* došao nakon *Tevrata*.⁵² „Mi smo u *Zeburu*, poslije *Tevrata*, napisali da će Zemlju Moji čestiti robovi naslijediti.” U ovom izrazito značajnom kontekstu početak citata naglašava *Zebur* kao određenu imenicu u jednini, dok se u drugim dijelovima Kurana pojavljuje kao neodređena imenica u jednini, na primjer: „a Davudu smo dali *Zebur*” (4,163) i „a Davudu smo *Zebur* dali” (17,55).⁵³ Suptilna varijacija u jeziku otkriva da je posebna pažnja posvećena Davudu (Davidu) kao primatelju ovog svetog spisa. Saleh stoga

50 Primjerice, kada je al-Biqā'ī naišao na Suru 7,198 („A kada ih [lažne bogove] zamolite da vas upute, oni ne čuju; vidiš ih kao da te gledaju, ali oni ne vide.”), u marginama citira Psalam 115, 3–5. W. A. SALEH, „The Psalms in the Qur'an and in the Islamic Religious Imagination”, *The Oxford Handbook of the Psalms*, William P. Brown (ur.), 281–296, (New York; Oxford: Oxford University Press, 2014.), 290–292.

51 Usp.: W. SALEH, „3 Al- Biqā'ī Seen through Reuchlin: Reflections on the Islamic Relationship with the Bible”, *Medieval Exegesis and Religious Difference*, Ryan SZPIECH (ur.), 58–68 (Fordham University Press, 2020.) <https://doi.org/10.1515/9780823264643-006>, 61.

52 Kada Kuran govori o *Tevratu*, to se često odnosi na Toru – pet Mojsijevih knjiga (3,93), no ponekad se odnosi i na čitavu Hebrejsku Bibliju (tj. Stari zavjet). Camilia P. ADANG, „Torah”, *Encyclopaedia of the Qur'an: Si-Z*, 300–302.

53 U Kuranu se riječ „zabur” pojavljuje tri puta u jednini, s tim da se u dva slučaja odnosi posebno na Božju objavu koja je bila dana Davidu. Spominje se ili u kontekstu proročanstva (17,54), ili u vezi s objavama koje su bile dane Muhamedu i drugim prorocima (4,163). Na oba se mjesta David ističe kao primalac božanskog dara u obliku *zabura* (*wa-ataynā Dawūd zabur*). Korijen *z-b-r* javlja se u Kuranu trinaest puta. U nekim se kontekstima javlja kao množina (*zabur*) paralelno s *bayyināt* („dokazi” 3,184, 14,43, 35,25), *al-kitāb al-munir* („prosvjetljujući spis/sveto pismo” 3,184, 35,25), *dhikr* („podsjetnik” 14,43) i *tanzil* („otkrivenje” ili „spuštanje/primanje” 24,192–6), no općenito se odnosi na „objavljene” knjige. J. HOROVITZ – F. FIRESTONE, „Zabur”, *The Encyclopaedia of Islam: V - Z*, 372.

tvrdi, temeljem povijesnih istraživanja,⁵⁴ da je Sura 21,105 izravan navod iz Psaltira, točnije Psalma 37,29.⁵⁵ No, zašto nije riječ o *verbatim* citatu iz Psaltira? Odgovor leži u jezgrovitosti i suptilnosti biblijskog sadržaja, što je rezultiralo time da su se rani muslimanski učenjaci oslanjali na obraćenike iz judeokršćanskih zajednica.⁵⁶ Stvorila se islamizirana biblijska tradicija, prilagođena kuranskom materijalu i islamskom sentimentu, postajući ključnim izvorom za razumijevanje biblijske prošlosti među muslimanima. Ta dvostruka povijest psalama u islamskom kontekstu obuhvaća njihovu ulogu u kršćanskom i židovskom arapskom okružju te pokušaje islamskog razumijevanja i upotrebe ove knjige, predstavljajući jedinstven spoj religijskih tradicija u islamskom diskurzu.⁵⁷

Nadalje, Saleh navedeni ajet smatra ključnim za kuransku teologiju spasenja. Prema njemu i ranom islamskom proširenom tumačenju, obećanje o „nasljedovanju zemlje“ odnosi se na duhovno postignuće koje vodi do nasljeđivanja raja (*dženeta*), a ne na fizičke ili vojne uspjehe.⁵⁸ Drugi, poput Speyera i Neuwirth, priključuju se takvu tumačenju. Odjek Psalma 37,29 u Suri 21,105, smatra Neuwirth, jedinstven je i hotimično predstavljen kao citat iz psalma (*wa-la-qad katabnā fī z-zabūri min ba'di l-dikri*) te je važno uočiti kako psalamska referencija slijedi neposredno nakon ideje o novom stvaranju.⁵⁹

54 „Bet Hale Disputation“ jedan je od islamskih najranijih zapisa te pruža uvid u to kako su muslimani tumačili kuranski ajet 21,105 i njihovo razumijevanje njegova značenja. Starost interpretacije očituje se u njezinoj promjeni tijekom vremena. Dok se istražuju najraniji dokumentirani unutarnji islamski dokazi, kao što su komentari Kurana, postaje očigledan pomak u recepciji kuranskog ajeta. Postoji nastojanje da se marginalizira ono što bi Saleh okarakterizirao kao „prvobitno prošireno razumijevanje.“ W. A. SALEH, „The Psalms in the Qur'an and in the Islamic Religious Imagination“, 278, 283.

55 Znanstvenici dosljedno priznaju da se Kuran obično suzdržava od bliskog ponavljanja biblijskih odlomaka. Prema tumačenju Reynoldsa, Kuran ne sadržava ni jedan odlomak koji bi se mogao točno smatrati izravnim citatom iz kanonske Biblije. Gabriel Said REYNOLDS, „Biblical Turns of Phrase in the Quran“, *Light upon Light: Essays in Islamic Thought and History in Honor of Gerhard Bowering*, Jamal J. ELIAS (ur.), 45–69 (Leiden, Boston: Brill, 2019.), https://doi.org/10.1163/9789004410121_004.45-69 (5.5.2024.), 45.

56 Usp.: K.-H. OHLIG, „Syrian and Arabian Christianity and the Qur'an“, 394.

57 W. A. SALEH, „The Psalms in the Qur'an and in the Islamic Religious Imagination“, *The Oxford Handbook of the Psalms*, 287.

58 W. A. SALEH, „The Psalms in the Qur'an and in the Islamic Religious Imagination“, 284.

59 Dirk HARTWIG – Angelika NEUWIRTH, „Sure 23 – *al-Mu'minūn* – »Die Gläubigen«“ *Corpus Coranicum: Chronologisch-literaturwissenschaftlicher Kommentar zum Koran* (Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften), <https://corpuscoranicum.de/de/verse-navigator/sura/23/verse/1/commentary> (23.4.2024.), odjeljak „Kursorischer Kommentar, Verse 8-11“.

Sura *Al-Anbiya'* – Vjerovjesnici (21,105)

„Mi smo u Zeburu, poslije Tevrata, napisali da će Zemlju Moji čestiti robovi naslijediti.“

To sugerira da se obećanje treba shvatiti eshatološki (u kontekstu kraja vremena); stoga i ona zaključuje da se zapravo „naslijediti zemlju“ odnosi na nasljedovanje raja (*dženeta*), a ne stvarni teritorijalni dobitak.⁶⁰ Takvo tumačenje, tvrde Hartwig i Neuwirth, slično je kršćanskoj interpretaciji Psalma 37 (eshatološko čitanje) u blaženstvima iz Isusove Propovijedi na gori (Matej 5,5). Oni smatraju da se Kuran koristi stihovima iz psalma na način koji podsjeća na kršćanska blaženstva, što može odražavati samosvijest proroka Muhameda o svojoj ulozi i misiji.⁶¹ U svojim istraživanjima Neuwirth pronalazi upravo takvu vrstu „intertekstnosti između Kurana i psalama, iako [je ona] ograničena na rane mekanske tekstove“. Međutim Neuwirth isto tako ispravno konstatira kako

„reminiscencije na psalme često se sastoje od usporednih referencija poput pojedinačne slike ili ideje, i stoga lako izmiču pozornosti akademskih istraživanja. Za tradicionalističke muslimanske učenjake, problem njihova ponovnog pronalaženja leži dublje: iako postoji velik interes za raspravu o tragovima ranijih spisa u Kuranu, dokumentiranih u ranom klasičnom egzegetskom žanru *Isrā'iliyyāt*,⁶² postoji potpuna tišina u islamskoj tradiciji *vis-à-vis* kuranskih odraza psalama.“⁶³

60 Neki, poput Zishan GHAFAR, interpretiraju navedeni ajet kao političko obećanje. Usp.: *Der Koran in seinem Religions- und Weltgeschichtlichen Kontext: Eschatologie und Apokalyptik in den mittelmekkanischen Suren*, Beiträge zur Koranforschung, sv. 1. (Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2020.), 187–251.

61 D. HARTWIG – A. NEUWIRTH, „Sure 21 – *al-'anbiyā'* – »Die Propheten«“ *Corpus Coranicum: Chronologisch-literaturwissenschaftlicher Kommentar zum Koran* (Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften), <https://corpuscoranicum.de/de/verse-navigator/sura/21/verse/105/commentary> (23.4.2024.), odjeljak „Kursorischer Kommentar, Verse 105“.

62 „Komentatori (poznati kao *mufesiri*) u ranim su stoljećima uključivali priče, zvane *Isrā'iliyyāt*, izvučene iz šireg korpusa znanja, koje su kružile među različitim zajednicama na Bliskom istoku kako bi proširile kuranske priče, poput onih koje se tiču Adama i Eve, Abrahama, Mojsija i drugih biblijskih osoba.“ Juan Eduardo CAMPO – J. Gordon MELTON, „David (Arabic: Dawud, Daud)“, 653.

63 Angelika NEUWIRTH, *Der Koran, Frühmekkanische Suren: poetische Prophetie: Handkommentar mit Übersetzung von Angelika Neuwirth*, sv. 1 (Berlin: Verlag der Weltreligionen, 2011.), 733–734.

4. Aktualno stanje kuranskih istraživanja

Corpus Coranicum digitalni je istraživački projekt koji koordinira „Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften“ u Njemačkoj. Cilj je projekta učiniti dostupnim izvore relevantne za povijest Kurana, uključujući židovske, kršćanske i druge tekstne ostatke iz svijeta Kurana. Projekt sustavno analizira najstarije kuranske rukopise i varijante dokumenata u kuranskim čitanjima unutar islamske književnosti.⁶⁴ Istražuje se kompozicija ranih i srednjomekanskih sura, posebice onih koje su prilagođene za obrednu molitvu.⁶⁵

Težište je tih istraživanja na tekstnom obliku pri čemu se naglašavaju značajne paralele između biblijskih psalama i sura u Kuranu, kao što su one koje se odnose na dužinu tekstova, stil, žanr, motive itd.⁶⁶ Naime, Neuwirth smatra da prve mekanske sure (51-53; 55-56; 69; 70; 73; 75; 77-83; 85-102; 104-109; 111-114) čine takozvanu „posljednju tridesetinu“, to jest „potkorpus“ zbirke sura, posebno pogodnim za obredne molitve. Te se sure sastoje uglavnom od kratkih tekstova koji su u početku monotematski, a kasnije i politematski. Sadržavaju elemente utjehe koju je dotična osoba doživjela pa stilski podsjećaju na psalme,⁶⁷ te se stoga danas shvaćaju kao novi arapski liturgijski oblik psalamske pobožnosti.⁶⁸

Rane mekanske sure strukturalno su slične psalmima i predstavljaju mješovite kompozicije namijenjene liturgijskom izvođenju.⁶⁹ Stoga je

64 Za više informacija vidi mrežne stranice projekta *Corpus Coranicum*: <https://corpuscoranicum.de/de/about>.

65 A. NEUWIRTH, *Studien zur Komposition der Mekkanischen Suren: Die literarische Form des Koran – ein Zeugnis seiner Historizität?*, 27-28, 39-42.

66 Usp.: A. NEUWIRTH, *Der Koran, Frühmekkanische Suren: poetische Prophetie: Handkommentar mit Übersetzung von Angelika Neuwirth*, sv. 1 (Berlin: Verlag der Weltreligionen, 2011.).

67 Prema Neuwirth, brojne rane mekanske sure zvuče poput dalekih odjeka psalama, npr. sure utjehe: 108, 94, 87, 96, 55 i 54, dok kasnije medinske sure (3-5, 8-9, 22, 24, 33, 47-49, 57, 59, 60-61, 63, 66, 98, 110) ne samo da su napustile svoju trodijelnu kompozicijsku shemu nego također pokazuju manje sofisticirane strukturne tipove. Jedna bi se vrsta mogla sažeto opisati kao retorička sura ili sura propovijedi (22, 24, 33, 47, 48, 49, 57 do 66). Te sure, koje su u nekim slučajevima (59, 61, 62, 64) stereotipno uvedene stihovima nalik himni, snažno podsjećaju na psalme. A. NEUWIRTH, *Studien zur Komposition der Mekkanischen Suren: Die literarische Form des Koran – ein Zeugnis seiner Historizität?*, 33.

68 A. NEUWIRTH, *Studien zur Komposition der Mekkanischen Suren*, 27-28.

69 Budući da nema dokaza o arapskim prijevodima psalama za predislamsko razdoblje, treba pretpostaviti da se priopćavanje psalama primateljima na području nastanka Kurana temelji na usmenoj tradiciji, moguće i na nearapskom jeziku. A. NEUWIRTH, *Studien zur Komposition der Mekkanischen Suren*, 27, 33, 47.

u smislu književne forme i funkcije rani Kuran više usporediv sa Psaltrom nego s Biblijom.⁷⁰ Sličnost i razlika između dva korpusa najjasnije se pokazuju u intertekstnim odnosima, poput Sure 78 koja se odnosi na Psalam 104.⁷¹ Intertekstnu vezu između Sure *an-Naba* (78,1-16) i Psalma 104,5 znanstvenici često propuste unatoč Speyerovu opetovanom napominjanju da su biblijski psalmi kuranski intertekst. „Brojni tragovi ovog psalma u Kuranu mogu se objasniti istaknutošću psalma u židovskoj i kršćanskoj liturgiji.” Kuran uzdiže manje retoričke elemente iz psalama te ih integrira u svoj prepoznatljiv stil.⁷² Priroda i prirodni fenomeni također igraju ključnu ulogu u kuranskom diskurzu,⁷³ a unutar različitih tekstova postoje i značajne razlike u tretiranju povijesti i sjećanja na prošlost.

4.1. Važne razlike

Unatoč određenim sličnostima, poput upotrebe prirodnih i apokaliptičnih motiva, rani Kuran i Psaltir ipak se značajno razlikuju u sagledavanju povijesti i percepciji vremena. Dok psalmi hvale božanska djela spasenja u povijesti, evoluirajući kuranski svjetonazor oblikovan je apokaliptičnom vremenskom perspektivom koja se mora prenijeti slušateljima; a prirodni fenomeni u Kuranu često služe kao dokaz Božje svemoći u svrhu naglašavanja važnosti uskrsnuća u Posljednji dan.⁷⁴ U Kuranu je posebno istaknut pomak od povijesnog prema eshatološkom sadržaju, čime se naglašava značaj eshatologije u židovskom kontekstu. Posljedično, psalamski materijal u Kuranu nije samo replika, tvrdi Neuwirth, već je oblikovan kako bi se uklopio u novi povijesni kontekst Kurana, s nagla-

70 „Jezik Kurana odzvanja poezijom, iako ni jedan njegov dio nije u skladu sa zahtjevima arapskog metra“, konstatira Lane-Poole te da „postoji fascinacija istinske poezije o ovim najranijim surama.“ Usp.: S. M. ZWEMER, „Translations of the Koran“, *The Moslem World* 5, izd. 3 (srpanj 1915.) 244–261, <https://doi.org/10.1111/j.1478-1913.1915.tb01451.x.246>.

71 A. NEUWIRTH, *Der Koran, Frühmekkanische Suren*, 738, 740.

72 Za razliku od herojskog prikaza prostora u poeziji, rani tekstovi Kurana u svojim odlomcima pod utjecajem psalama opisuju zemaljski prostor kao posebno pouzdan. Prikazuju ga kao mjesto radosti i opuštanja, mjesto gdje se primaju božanski darovi i odvijaju etički motivirane ljudske interakcije. Povremeno bi se moglo govoriti o *locus amoenus* – gledištu koje je jasno nadahnuto psalmima. No, za razliku od psalama, pravo mjesto događanja u Kuranu nije priroda, već grad. A. NEUWIRTH, *Studien zur Komposition der Mekkanischen Suren*, 50.

73 Međutim, ne treba zanemariti činjenicu da Kuran opisuje promjenu u odnosu na preislamsku percepciju prirode korištenjem tekstova i slika povezanih s prirodom koje upućuju na psalme. A. NEUWIRTH, *Studien zur Komposition der Mekkanischen Suren*, 49.

74 A. NEUWIRTH, „Qur’anic Reading of the Psalms“, 739.

skom na polemički fokus objave Kurana na arapskom jeziku i njegovu ranu liturgijsku upotrebu.⁷⁵

Zaključak

Ukrštajući vjerske tradicije, Psaltir i Kuran otkrivaju nekoliko paralela u svojem sadržaju, stilu i pristupu. Oba teksta dijele pjesničke kompozicije, ritmičnost te ističu moralne i duhovne principe koji oblikuju vjerničke prakse. Kuranov izražen interes za *Zebur*, posebno u ranomekanskim surama, ukazuje na njegovu važnost kao bitnog dijela religijske baštine.

Ukratko, ovaj rad i ovo istraživanje naglašava značenje biblijskih psalama unutar islamske tradicije. Ugrađen u kuranski diskurs (21,105), Psalm 37,29 pojavljuje se kao kamen temeljac za islamsku teologiju spašenja, a pripisuje se poštovanom kralju i proroku Davidu. Unutar islamske teologije, *Zebur* utjelovljuje svetu knjigu za koju se vjeruje da prenosi božanska otkrivenja i etičke smjernice relevantne za narod tog doba. Iako nije u žarištu kuranskog diskursa kao Tora i *Indžil*, *Zebur* je priznat u Kuranu te odražava šire priznanje ranijih objava i proročkih tradicija. Metodološki, provelo se ispitivanje kuranskih odlomaka koji spominju *al-Zabur* i *Davud*, uz sažet pregled znanstvenog diskurza o kuranskim poveznicama sa psalmima. Takav temelj omogućio je konciznu tekstnu analizu i zasebno istraživanje izravnog citata iz Psaltira u Kuranu. Komparacijom i interpretacijom, razjašnjene su paralele i teološke nijanse između kuranskih ajeta i njihovih biblijskih pandana prikazujući intertekstni dijalog i duhovni odjek među tradicijama. Naposljetku, sinteza prikazuje kako je Psaltir poslužio kao jedan od izvora nadahnuća za objavu Kurana te tako pridonio i oblikovanju islamske teologije i duhovne prakse.

75 A. NEUWIRTH, *Studien zur Komposition der Mekkanischen Suren*, 49–50.

BIBLICAL PSALMS IN THE ISLAMIC PERSPECTIVE – SOURCE OF INSPIRATION AND CONNECTION

Summary

This paper explores the relationship between the Qur'an and the biblical Psalms, with a focus on the qur'anic ayats (lines, verses) that mention al-Zabūr (Zebur) and Dawūd (David). In examining the relevant qur'anic ayats, both historical and contemporary research are considered. Furthermore, a concise textual analysis is conducted, with particular attention to the direct quotation from the Psalter in the qur'anic Surah 21 (The Prophets). The study aims to highlight parallels between these two sacred texts and their theological implications, demonstrate the influence of the biblical Psalms on the revelation of the Quran, and examine their contribution to the shaping of Islamic theology and devotion.

Keywords: *Psalter, Psalms, David, Qur'an, al-Zabūr, Zebur, Dawūd, Islam, early Meccan surahs.*